

Açık Erişim politika etkinliği: Fon sağlayıcılar için kısa bilgilendirme

Yazar: Alma Swan (EOS)

Gözden Geçiren: Eloy Rodrigues (Minho Üniversitesi)

Eylül 2015

İngilizce aslından Türkçeye çevirenler: Güleda Doğan, Yaşar Tonta, Umut Al, Orçun Madran (Hacettepe Üniversitesi)

Mart 2016

Dünyada halen 700 civarında Açık Erişim politikası bulunmaktadır. Bunların yaklaşık dörtte biri fon sağlayıcılara aittir. Bu politikalar arasında yazarlar için konan şartlar ve politikaların etkinliği bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Zorunlu 120 politikanın değerlendirilmesine dayanan bu doküman, bir açık erişim politikasının araştırma çıktılarına yüksek düzeyde Açık Erişim sağlama konusundaki etkinliği ile ilgili temel sorunları ele almaktadır.

Bir Açık Erişim politikası ne içerir?

Bir Açık Erişim politikası araştırma makalelerinin nerede ve ne zaman depolanması gerektiği, ambargo süresinin uzunluğu, depolamadan feragat edenlerin hibeden yararlanıp yararlanamayacağı ve hangi şartlar altında yayın ücretlerinin ödenebileceği gibi birtakım konuları kapsar. Açık Erişim politikaları veri tabanı ROARMAP¹ belli kategoriler altında her bir politikanın şartlarını kaydetmektedir. Bu veri tabanı genel olarak politika etkinliği araştırılırken analiz edilebilecek zengin bir veri kaynağı sağlar. Bu dokümandaki veriler böyle bir analiz ile elde edilmiştir.

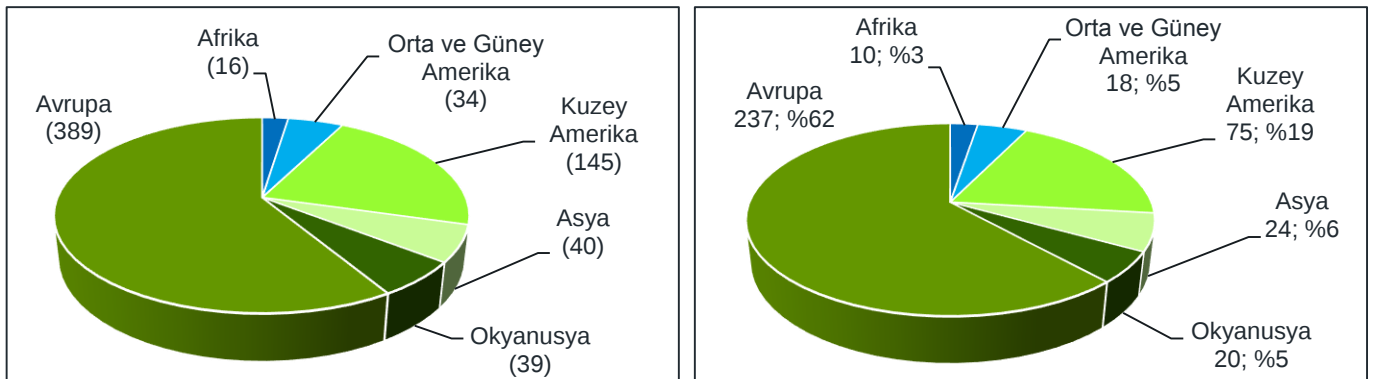
¹ Registry of Open Access Repository Mandates and Policies: <http://roarmap.eprints.org/>

Bir Açık Erişim politikasının ele alması gereken temel konular şöyledir:

- politikanın zorunlu olup olmayacağı,
- politikanın Açık Erişimin nasıl sağlanması gerektiği konusunda şart koyup koymadığı (bir Açık Erişim arşivinde depolayarak ya da Açık Erişimli dergilerde yayımlayarak),
- arşiv temelli Açık Erişim söz konusuysa yayınların hangi arşiv ya da arşivlerde depolanabileceği,
- kabul edilen ambargo süresinin uzunluğu,
- politikaya uymama durumunda yaptırım uygulanıp uygulanmayacağı,
- yazarların çalışmaları ile ilgili belli hakları ellerinde tutup tutmayacaklarını da kapsayan lisanslama ile ilgili belli gerekliliklerin olup olmayacağı (uygulamada, eserin bir Açık Erişim arşivinde depolanarak Açık Erişimli yapılması hakkının elde tutulması anlamına gelmektedir).

Politikaların etkinliğinin değerlendirilmesi

PASTEUR4OA projesi kapsamında, mevcut her bir Açık Erişim politikası için bunların tümü ve daha fazlası kaydedilmiş ve ROARMAP veri tabanına girişi yapılmıştır. Sadece zorunlu politikaların Açık Erişimli materyal düzeylerini isteğe bağlı Açık Erişim politikalarının genel düzeyinin (yaklaşık %15) üzerine çıkardığı zaten bilinmekteydi. Proje bu nedenle dünyadaki 120'den fazla üniversitenin mevcut zorunlu politikalarını incelemiş ve her bir politikanın etkinliğini değerlendirmiştir. Bu her bir kurumun Açık Erişimli materyal yüzdesinin o kurumun her yıl yayımlanan toplam makale sayısı ile karşılaştırılarak ölçülmüştür. Bu yöntemle fon sağlayıcı politikaları üzerinde çalışmak mümkün değildi, çünkü çıktıları ölçmek zordur. Bunun nedeni, birçok makale fon kaynağını sistematik ve izlenebilir biçimde belirtmediği için, belirli fon sağlayıcılar tarafından desteklenen çalışmalar sonucunda yayımlanan makaleleri takip etmenin henüz çok zor olmasıdır. Buna ek olarak, fon sağlayıcılar tarafından desteklenen makaleler, bu makalelerin takibini zorlaştıracak birçok farklı yerde (örneğin, birçok farklı kurumsal arşivde ya da bir veya daha fazla merkezi arşivde) depolanabilir. Oysa kurumsal açık erişim politikaları makalelerin izlenmesini kolaylaştırmak için kurumsal arşivde depolanmasını şart koşar. Bu nedenlerle, kurumsal politika etkinliği analiz edilmiştir, fakat bulunan ilkeler fon sağlayıcı açık erişim politikaları da dâhil olmak üzere tüm politikalarla uygulanabilir.

Açık Erişim politikası sayısı (solda) ve zorunlu politikalar (sağda)

Analiz, her bir unsurun politikanın başarısını nasıl etkilediğine bakmayı gerektirmiştir. Bunun için regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizi etkinlik ile politikanın bir unsuru arasında pozitif bir korelasyon olup olmadığı, pozitif korelasyon varsa bunun -daha güçlü düzeyde bir korelasyon olan- istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı konusunda bilgi sağlar.²

Bir politikanın önemli unsurları

Analizler bir politikanın aşağıdaki unsurlarının başarılı bir sonuç ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir:

- Politika araştırma makalelerinin bir arşivde depolanması gerektiğini belirtir (yani politikanın zorunlu olması)
- Politika depolamadan feragat edilemeyeceğini belirtir: yani ambargo şartları ne olursa olsun makale politika tarafından belirlenen yerde depolanmalıdır
- Politika bir yazarın yayımlanmış çalışmasına ilişkin belli hakların saklı olduğunu belirtiyorsa, bu eylem zorunlu ve feragat edilemez olmalıdır
- Politika depolanan kayıtların Açık Erişimli olması gerektiğini belirtir ve bir ambargo varsa kayıtlar ambargo biter bitmez Açık Erişimli yapılmalıdır
- Politika makalelerin depolanmasını kurumdaki araştırma değerlendirme / performans değerlendirme yöntemleri ile ilişkilendirir: yani politika, politika gerekliliklerine uygun şekilde depolanmayan makalelerin performans incelemelerinde ya da araştırma değerlendirme çalışmalarında dikkate alınmayacağını belirtir.

Politika unsuru	Pozitif ilişki
Makalelerin depolanması zorunludur	☐
Depolamadan feragat edilemez	☐
Makalelerin depolanması araştırma değerlendirme (performans değerlendirme) ile ilişkilendirilir	☐
Makalelere Açık Erişim zorunlu olmalıdır	☐
Politika yazarların belli haklarının saklı olduğunu şart koşuyorsa bundan feragat edilemez	☐

2 Metodoloji ve sonuçlar PASTEUR4OA proje raporunda ayrıntılı olarak sunulmuştur: Swan A, Gargouri Y, Hunt M ve Harnad S (2015) Open Access policy: numbers, analysis, effectiveness
<http://pasteur4oa.eu/sites/pasteur4oa/files/deliverables/PASTEUR4OA%20Work%20Package%203%20Report%20final%2010%20March%202015.pdf>

Bir politikanın kritik unsurları

Bir politikanın en kritik unsurunun araştırma makalelerinin bir Açık Erişim arşivinde depolanmasını şart koşması olduğu bellidir, ama bu, istatistiksel analizle de desteklenmektedir. Buna ek olarak, politika, depolama adımından vazgeçilemeyeceğini belirtmelidir. Bunlar yukarıdaki listede yer alan ilk iki noktadır ve analizler bu unsurların yüksek düzeyde açık erişim sonucunun oluşması ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu göstermiştir. Kuşkusuz bu iki unsur politikayı zorunlu hale getirir.

Bir politikanın istatistiksel açıdan anlamlı diğer unsuru depolama ve araştırma değerlendirme (performans değerlendirme) arasındaki bağlantıdır. Bu üç politika unsuru da başarı ile anlamlı düzeyde ilişkilidir.

Politika unsuru	Pozitif ilişki	Anlamlı ilişki
Makalelerin depolanması zorunludur	☐	☐
Depolamadan feragat edilemez	☐	☐
Makalelerin depolanması araştırma değerlendirme (performans değerlendirme) ile ilişkilendirilir	☐	☐
Makalelere Açık Erişim zorunlu olmalıdır	☐	
Politika yazarların belli haklarının saklı olduğunu şart koşuyorsa bundan feragat edilemez	☐	

Örnek Açık Erişim politikası

Bir politikanın başarılı sonuç vermesi için ne içermesi gerektiği belirlendikten sonra en uygun Açık Erişim politikası tasarlanabilir. Bir politika yazarların yerine getirmeleri gereken koşulları en az külfetli hale getirmelidir. Aynı zamanda Açık Erişim sağlamak için önemli olan (yukarıda listelenen) eylemleri zorunlu tutmalıdır. Bu nedenle politika bu konuları özellikle belirtmeli ve ideal bir politika bunların tümünü tartışamaz gereklilikler olarak sayar.

Bir politikanın, depolamayı bir makalenin yayımlanması kabul edilir edilmez şart koşması da önerilmektedir. Kabul edilir edilmez depolama zorunluluğu yayıncı ambargo gerekliliklerinin ihlali gibi görünse de aslında değildir. Depolama adımı bir makalenin erişime açık hale getirilmesinden ayrı bir eylemdir ve yayıncının bunun üzerinde herhangi bir yaptırımı yoktur. Amaç, yazarların makalelerini yayına kabul edilir edilmez depolamalarını sağlamaktır -ki bu da pratikte yazarların makaleleri ile en son ilgilendikleri zamandır. Bir makale depolandığında artık yazarın o makaleyi düşünmesi gerekmez. Makale yayıncı ambargosu altındaysa arşiv yazılımı ambargo süresi sonunda makaleyi otomatik olarak açar ve kamuya açık hale getirir.

Son olarak, böyle bir politikada depolama için belirtilmesi gereken makale sürümü, makalenin hakem değerlendirmesinden geçmiş ve değerlendirme sürecinde gerekli görülen tüm değişikliklerin yapıldığı yazar kopyasıdır (author's version). Tüm düzeltmeler yapıldıktan sonra yayımlanmak üzere gönderilen bu son kopya, yazarın sahip olduğu son sürümdür. Bu sürüm dergide yayımlanan sürümden belki çok az farklıdır ama kesinlikle özde farklı değildir.

Örnek Açık Erişim Politikası: Olması Gereken ölçütler

Amaç: Bu politika bu kurumda yaratılan bilgiyi araştırma ve daha geniş olarak toplum yararına herkese erişilebilir hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Politika şartları: Politika aşağıda sıralananları zorunlu tutmaktadır:

- Hakem değerlendirmesinden geçmiş tüm yayınlar kabul edilir edilmez kurumsal arşivde [kurumsal arşivin adı] depolanmalıdır.
- Depolanacak sürüm hakem değerlendirmeleri sonucunda gerekli değişikliklerin yapıldığı yazar son kopyasıdır.
- Yayıncı ambargosu olup olmamasına ya da materyalin ileriki bir tarihte açık erişimli yapılmaması için başka yasal sebepler olmasına bakılmaksızın, depolama yapılmalıdır.
- Makaleler mümkünse hemen ya da ambargo süresi bittiği anda erişime açılmalıdır.
- Bu kurumdaki tüm değerlendirme süreçlerinde adayların yayın listesi kaynağı olarak kurumsal arşiv kullanılacaktır. Yayımlanmak üzere kabul edildiği zaman depolanmayan yayınlar dikkate alınmayacaktır.

Neden örnek politika başarılı olmaktadır?

Bu ölçütlerin tümünü içeren ve kurumda uygun bir biçimde uygulanan bir politika büyük hacimli Açık Erişimli içerik sağlamada başarılı olacaktır. Depolama zorunluluğu ve bu adımdan herhangi bir nedenle vazgeçilemeyeceği konusunda ısrarcı olma yazarların çalışmalarını depolamalarını sağlar.

Eseri depolama anında Açık Erişimli yapmamak için mantıklı bir sebep varsa –örneğin, yayıncı ambargosu gereği ya da çalışmanın herkese açılmamasını gerektiren etik veya yasal sebepler– bu durumda materyalin tam metninin ambargo süresince, hatta yasal bir nedenin olduğu çok nadir durumlarda sonsuza kadar kapalı kalabileceği konusunda yazarlara güvence verilebilir.

Örnek politikalar

Örnek türdeki politikaya benzeyen politikaların sayısı artmaktadır. İlk örnek politika Liège Üniversitesi (Belçika) tarafından geliştirilmiş ve bunu Minho Üniversitesi (Portekiz), Turin Üniversitesi (İtalya), Ghent Üniversitesi (Belçika), Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık) ile bir dizi ulusal ve uluslararası fon sağlayıcı kuruluşu içeren diğerleri takip etmiştir.

Önemli olarak, Avrupa Komisyonu'nun Ufuk 2020 araştırma fonlama programı politikası da bu türdendir -ki bu örnek türde politika oluşturan kurumların politikalarını Avrupa Komisyonu fonlama programıyla uyumlu hale getirdikleri anlamına gelmektedir. Bu önemlidir, çünkü kurumdaki araştırmacılar bu program kapsamında desteklenebilirler ve bu yüzden de hem fon sağlayıcısının hem de kurumun politikalarının birbiriyle örtüşen gereklilikleri ile uyumlu deneyim sahibidirler; böylece bir dizi eylemle her iki politikaya da uymak kolay hale gelir.